

УДК 811.161.81'31

Галина ГРИМАШЕВИЧ

«ЖИТИ ПОВНО, ШИРОКО І СКОРО»: ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛІСТИЧНЕ НАВАНТАЖЕННЯ ПРИСЛІВНИКІВ У ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТАХ ОЛЕГА ОЛЬЖИЧА

У статті проаналізовано функціонально-стилістичне навантаження прислівників як складової образної системи поезії та ідіостилю Олега Ольжича. Акцентовано увагу на найуживаніших із певною стилістичною настановою видах прислівників. Водночас розглянуто прислівники – авторські неологізми. Відзначено специфіку використання адвербіативів як елементу ідіостилю поета.

Ключові слова: прислівник, ідіостиль, Олег Ольжич, поезія, стилістична роль.

Мовотворчість Олега Ольжича як унікальне й неповторне явище привертала увагу багатьох лінгвістів, які переважно зосереджували увагу на дослідженні образності його поетичних творів, характеризували систему тропів поета, виявляли особливості поетичного синтаксису, аналізували основні риси ідіостилю поета.¹

Водночас проблема функціонування прислівників у поетичному доробку Олега Ольжича досі не привертала уваги мовознавців, що й зумовлює актуальність нашої розвідки.

¹ Загнітко А. П. Національно-світоглядні основи поетичної граматики Олега Ольжича // Формування громадянської свідомості молоді: тези і матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої роковинам Олега Ольжича (24–25 лютого 1995 року). – Донецьк : ДонДУ, 1995. – С. 187–191; Загнітко А. П. «Він керувався сонцем» (Про мовотворчість Олега Ольжича) // Культура слова. – 1996. – Вип. 48–49. – С. 59–64; Єрмоленко С. Мовотворчість Олега Ольжича // Дивослово – 1998. – № 10. – С. 13–15; Дмитришин Л. Особливості метафоричних структур у поезії Олега Ольжича // Філологічні студії. – Луцьк, 2000. – № 3. – С. 82–87; Пентилок М. Традиційність і новаторство ідіостилю Олега Ольжича // Вісник Таврійської фундації (Осередку вивчення творів української діаспори). – 2006. – Вип. 2. – С. 15–20; Денисенко Л.П., Кисіль Т.С. Стилiстичнi особливостi iнфiнiтивних речень у поезiї Олега Ольжича // Вісник Запорiзького державного унiверситету. – Запорiжжя, 2001. – № 2. – С. 1–2; Конторчук Г. Конотації синтаксичних одиниць у поезії Олега Ольжича // Волинь-Житомирщина: Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – 2013. – Вип. 24. – С. 250–260 та ін.

Мета статті – проаналізувати функціонально-стилістичне навантаження прислівників у поезіях Олега Ольжича.

Оскільки прислівник здатний виражати не тільки ознаку когонебудь або чогонебудь, а й ознаку іншої ознаки, він активно функціонує в усіх стилях мови. Прислівники суттєво розширюють виражальні засоби мови, додають мовленню неповторних значеннєвих елементів й емоційності.

Насамперед зауважимо, що прислівники з огляду на свою периферійність, безкатегорійність, незмінюваність, стилістичну обмеженість, особливу семантику та морфологічне оформлення, специфіку синтаксичних функцій мають і специфічне стилістичне навантаження, хоча водночас вони є неодмінною складовою ідіостилю кожного митця.

П. Дудик, досліджуючи стилістичне навантаження прислівників, зауважує, що слова цієї частини мови, становлячи своєрідну, однак не дуже розгалужену сукупність морфологічних і синтаксичних ознак, не можуть у семантико-стилістичному плані не поступатися іменникам, дієсловам, прикметникам, саме тому більшість мовознавців (О. Гвоздев, Д. Розенталь, М. Ільїн, В. Кононенко, І. Чередниченко, А. Коваль, О. Пономарів, М. Пентилюк) не розглядає їх у стилістичних вимірах. Водночас лінгвіст робить висновок: стилістична функція прислівників загалом доповнювальна, бо вони тільки своєрідно розгортають семантичне значення, виражене найчастіше дієсловом.²

Поетичні тексти Олега Ольжича підтверджують периферійність прислівника як частини мови, оскільки в низці віршів одиниці такого лексико-граматичного класу взагалі не використано (напр., «Хтось метнув неминучу стрілу», «Порцеляна», «Японії»: «В злотій далині», «І дні, і ночі», «Бог ясний поміж людьми ходить», «І блиснули на сонці ножі», «Новобранець», «Акваріум», «Молитва», «Змовники» та ін.), натомість спостерігаємо функціонування прислівників навіть у назвах деяких віршів (напр., «Знов вітри над землею, вітри...», «Поцілуєш, різко і суворо», «Нащо слова? Ми діло несемо...», «Ах навік, навік душа сп'яніла!..», «Глухо храми упали...», «Деся ти ходиш» тощо) і, відповідно, у текстах поезій, що свідчить усе ж про стилістичний потенціал цієї частини мови.

Як засвідчили спостереження над функціонуванням прислівників у поезіях Олега Ольжича, їх використано для найточнішого, найяскравішого опису переважно способу дії та часу, рідше – місця, спорадично – мети й причини, міри та ступеня вияву ознаки. Здатність прислівника виражати не тільки ознаку когонебудь або чогонебудь, а й ознаку іншої ознаки зумовила те, що з-поміж використаних автором прислівників закономірно, як і в літературній мові та українських діалектах, переважають відприкметникові якісно-означальні прислівники із суфіксом **-о**, кількість яких із-поміж інших відзначених в аналізованих творах адвербіативів становить близько сімдесяти відсотків (*І радісно* духу дивиться,/ *Як тіло* тяга кулетом,/ *Стискає* гарячу рушницю / *І вперто* повзе наперед («Піхотинець»); *Співають дзвінко* сонячного дня *Птахи і листя, вітер і хмарини* («Сонна Венус»); *І твердо* іде легіон...; *Иди ж сміливо і бери один* Твоєму серцю *найхмельніший келих* («Їх душі – горіння і криця»); *Дивися прямо, гордо і відкрито* («Б'є три години на міській вежі»); *Коли знову* серце чоловіка *Легковажно* вірить *захотіло* («І нудьга ж осінньої негоди...»); *Дими з-під стріх, що стеляться так низько* («Люкреція»); *Тепер вже* піде у

² Дудик П. С. Стилістика української мови : Навчальний посібник / П. С. Дудик. – К. : Видавничий центр «Академія», 2005.– С. 207.

весняну даль *На все твій шлях неугнута і прямо* («Зимовий похід») та ін.

Крім того, у деяких поезіях автор свідомо акцентує увагу на таких одиницях, використовує багато зазначених різновидів прислівників, які створюють специфічний ефект сприйняття реальності, тому поезія звучить уривчасто, лаконічно, напружено: *Новорожені діти спинаються хижо на ноги; ... пропливають бундючно, мов пави; ... сонце Нерухомо зависло...; Але надаять ненатло майбутнього люті ворота; Міцно куте з металів, ще путо ніхто не роздер це* («Був же вік золотий, свіжі, проткані сонцем діброви...»).

Крім зазначених вище відприкметникових прислівників способу дії із суфіксом **-о**, відзначаємо такого різновиду адвербіативи іншого походження й морфемної структури: *І життя наопаишки носити На однім плечі* («Давнім трупом, терпкістю каяли»); *Утікає, скільки сили, місяць, Западає навскоси за мряку* («Нічний напад» (Джаз)); *... згинаючись вдвоє, люди бігли у полі...* («Глухо храми упали...»); *Не віримо у осінь! Розірвав / Навпіл її саму перун пророчий* («Триптих»); *Постояла, оглянулась кругом І назирці побігла за полками* («Ганнібал в Італії»); *Умлівіч другий вискочив на труп* («Галли»); *Стріляти потай, їздити наохляп* («Нічний напад»), які увиразнюють спосіб виконання дії, акцентують увагу читача на цьому.

Значне функціональне навантаження в досліджуваних текстах мають прислівники часу, дещо менше – місця як виразники найбільш використовуваних однойменних філософських понять, що надає поезії філософічності, спонукає читача змислитися проплинність часу та його вічність. Часова парадигма прислівників представлена репрезентантами, які найчастіше називають частину години (*...щохвилину пропікали рани на огні* («Муки св. Катерини»)), доби: *Жінки надвечір поновлять розмови* («Риплять і квилять двоколісї мажі»; *І вишні набряклі галузки Вночі стукотять до вікон* («Підзамчя»); *Над горою вдень шовкове небо; ...І вночі під лісом хатка біла* («На горі під лісом – біла хатка»); року: *Все могутніша мова ріки І щороку понуріші дні* («Чорно-синяву ринь гризучи...»); узагальнено номінують час як вічну категорію: *Довіку його не обійме / Ні сумнів, ні згадка, ні страх* («Піхотинець»); *Я жив колись в простому курені Над озером з ясними берегами* («Археологія»); *Тепер дощі холодні і вітри* («Брати»); *Як колись, горіти і п'яніти* («Давнім трупом, терпкістю каяли»); *Одвіку земля не знала-бо ця / Такого безкрайого вітру* («Залізна держава»); *І голову одбиту одягла Назавжди сила лагоди й принади* («Алябастер»); *І серцю, як перш, є мило Стрічати вечірню отару* («Душа обважніла, як жорна»); *Що й почування, що в тобі росте, / Не будеш здатний ти назвать ніколи* («Сонна Венус»); *Що готовий взяти та й піти І ніколи не вернуть, повіки*. («Диліжанс»). Крім того, за допомогою прислівників часу автор створює анепіфору (*Давно ріка вернула в береги./ Давно нора засипалася в кручі / І місто мовчки зводить навкруги / Вали із частоколами колючі* («Люкреція»)); такі адвербіативи вступають в антонімічні відношення (*Спочатку от ... ніяковість і страх, Пізніш цікавість, як отруйне жало, А дівчина – звелася навштиньках, Всміхнулася і враз ... поцідувала!* («Негритянський божок»); *Перше – зливи били невсипуці. / Далі – спека докучала людям* («Єгиптяни»).

Певне стилістичне навантаження в поезіях Олега Ольжича мають прислівники місця: *Здаду плецуть вогнища веселі* («Вечір. Я дивлюсь на сині скелі...»); *Здалека злото котять дзвонарі* («Яблуна на горі»); *Їм скрізь були краї ще більш південні* («Проходили. Стрічали пану й страх...»); *Далі бігти, толочити ниви...* («Ах, узліссям іти фіялковим...»); *... слявом поперед / Огненна слава йде Войовнику; ... Навколо грізно кидається Лев; ... І звідусіль чужі ідуть жєнці* («Триптих»); *Синя сутінь звідкись з України* («Присвята»). Як видно з наведених

вище прикладів, автор уживає адвербіативи загальної семантики, без точної вказівки на місце, що забезпечує всеохопність локації та свідчить про глобальність мислення поета. Крім того, такі прислівники використано для створення антитези (*Ступи ліворуч: легкий буде спад; / А вправо ступиши – прірва і провал...* («Межа»)).

Водночас досить часто натрапляємо на паралельне функціонування прислівників часу та місця: *Так назавтра й ми туди поплинем* («Вечір. Я дивлюсь на сині скелі...»); *Не проклену кінцевости ніколи; ... Усе вперед, вперед без повороту* («Б'є три години на міській вежі»); *Та нам також судилося розбитися / Колись і десь об гори кам'яні* («Галли»), що свідчить про нерозривність цих двох філософських категорій та їх вирішальну роль у житті людини.

Зрідка для підсилення звучання автор використовує прислівники в простій формі компаративна, переважно подаючи їх як стилістичний повтор, акцентуючи на них увагу, що надає поезіям уривчастості, динаміки, емоційності: *Погоня все ближче і ближче, / Кільце все тісніш і тісніш* («Городок 1932»); *В м'ясній тузі до моря розквітлого день Нижче й нижче схлятися буде* («Полінезійці»); *Ширше груди! Повніше серця!* («Піхотинець»); *Все рідше й рідше плуг їх оре* («Поля – облоги і бур'яни»); *Ясніше здійсється ранок* («Незаному воякові»). Натомість у досліджуваних поезіях лише один раз фіксуємо прислівник у формі суперлатива (*Найтяжче – це поконати* («Городок 1932»)) та в складених формах, що насамперед пояснюємо особливостями поетичного мовлення, а також підтримуємо думку інших мовознавців про те, що, уживаючи прислівники, митець прагне до економії мовних засобів, використовуючи в процесі викладу своїх думок найменшу кількість мовних одиниць³, адже прислівник є однією з тих частин мови, які мають нам меті досягти максимальної мовної компресії, тобто прислівник має здатність у мінімальній формі передати максимальний обсяг інформації,⁴ тому використання аналітичних форм не сприятиме зазначеному вище, що тонко відчуває автор, уникаючи їх.

Зрідка автор використовує для зображення способу дії персонажа відіменникові прислівники у формі орудного відмінка, які зазнають синтаксичної адвербіалізації: *Широкогрудих коней Зі стайні ведуть бігцем* («Візія»); *Брати приступом замки чи їх до кінця боронити* («Був же вік золотий, свіжі, проткані сонцем діброви...»).

Увиразнюють поетичне мовлення Олега Ольжича зрідка використані прислівники міри і ступеня, надаючи поезії особливого звучання, сили й міцності: *І так тебе хміль наливає ущерт* («Незаному воякові»); *До смерти хмільний украй* («Революція»); *Нестерпимо сліпучою буде остання хвилина* («Пророк»).

Особливістю ідіостилю Олега Ольжича у використанні прислівників є наявність композитів-оказіоналізмів, які увиразнюють думку й відображають неповторність сприйняття дійсності поетом: *В ухах досі ще п'янюче-лунко Дзвін копит і скреготи землі* («Поцілуєш, різко і суворо»); *І ніжно-променисто / Щось світиться з-під дикого чола* («Молитва»); *Сміялись загонисто-дзвінко...* («Городок 1932»); *Не крикнуть розпучливо-люто* («Незаному воякові»); ... *входить твоя упокорена смерть, / Як служка, бентежно-несміло* («Незаному воякові»); *Воістину засліплено-безоко...* («Дон Кіхот»).

³ Меликсетова Е. Р. Компрессия как одна из форм лингвистической экономии // Иностр. яз. в шк. – 1983. – № 3. – С. 70–73.

⁴ Мариненко Ірина. Прислівники як елемент ідіостилю Аркадія Любченка // Наукові записки Кіровоградського держ. пед. ун-ту ім. В. Винниченка. – 2009. – Вип. 86. – С. 87–92.

Водночас зауважимо, що за допомогою прислівників авторові вдається утворити різні стилістичні фігури, зокрема анафори (*Вчора* *лишилися за нами у мряці ліси*, / *Вчора* *відкрилась рожжева умита долина* (Вчора лишилися за нами у мряці ліси); *Десь* *ти ходиш, діво невинна*, / *Десь* *цвітуть огнями сліди* («Десь ти ходиш, діво невинна»); *І щодночі* *на небі мечі. І щодночі* *за обрієм чорним...* («Все бурхливіші крила негоди»); *І так* *тебе хміль наливає ущерть*, / *І так* *опановує тіло...* («Незнаному воякові»); стилістичні повтори (*Тісніше, докуні, докуні!* («Незнаному воякові»); *Далі більше, більше проречисто...* («Метаморфози»); *Ти збурилось пінно-пінно* («Революція»); *Густо-густо* *бубон грима...* («Злотний порох»); *А далеко-далеко* *проходять тривожні народи* («Полісся»)); рефрен (*Легко і ясно* *лежати з пробитими грудьми. ... Легко і ясно* *лежати в поплутаних травах* («Світанок»); тавтологію (*І буревії зрання і дорана* («Гігантомахія»)).

Як видно з наведеного вище матеріалу, поет свідомо та скрупульозно добирає певний прислівник, досягаючи таким чином максимальної конденсації думки, уривчастості фрази чи рядка, чіткості та лаконічності з великим стилістичним навантаженням кожної одиниці, що робить його поезію неординарною та впізнаваною. Крім того, на думку мовознавців, для того щоб стилістично, тобто вміло, користуватися прислівниками (як і словами інших частин мови) у кожному конкретному випадку, потрібно знати властиву їм семантико-граматичну сутність, своєрідність.⁵ Проаналізований вище матеріал підтверджує, що Олег Ольжич вміло користується прислівниками, використовуючи їх із певним стилістичним навантаженням.

Отже, разом з іншими лексико-граматичними класами слів для створення індивідуального авторського стилю в поетичних текстах Олега Ольжича важливу роль відіграють і прислівники, хоча їхня периферійність, граматична природа незмінності не дала змоги авторові повною мірою показати особливості використання цієї частини мови. Використовуючи прислівники й слова інших частин мови, автор тонко володіє словом, відчуває його силу, вміло й вдало уживає прислівники зі стилістичною метою. В індивідуальній сфері мовотворчості Олега Ольжича найпотужніше представлені якісно-означальні відприкметникові прислівники із суфіксом *-о* та прислівники часу.

Halyna Hrymashevych. To “Live Full, Widely and Soon”: Functionally-Stylistic Loading of Adverbs in Oleh Olzhych’s Poetic Works

In the article the functionally-stylistic loading of adverbs as a component of the vivid system of poetries and Oleh Olzhych idiostyle is analysed. The adverbs of method of action, time and place mainly are functioning, sporadically – the adverbs of aim and reason. The adverbs of time have the considerable functional loading in the investigated texts, some less than there are the adverbs of place as express of the most used of the philosophical concepts of the same name, that gives to the poetry a philosophical essence, makes reader to think of fluidity of time and its eternity. The sentinel paradigm of adverbs is presented by representatives, that nominate a part of hour, day, season mostly, generally nominate time as eternal category. In the investigated poetries it is not marked the adverbs in the superlative form and in the

⁵ Стилістика української мови : Навчальний посібник / П. С. Дудик. – К. : Видавничий центр «Академія», 2005.– С. 208.

compound forms that first it is all explained by the features of the poetic speech. Attention is accented on the types of the most used adverbs with the certain stylistic discipling. At the same time the adverbs - authorial neologisms that represent the features of poet's attitude are considered. The specific of the use of adverbatives as an element of the poet's idiosyle. Oleh Olzhych consciously and meticulously takes off the additionally a certain adverb, arriving at thus maximal condensation of idea, fragmentaryness of a phrase or a line, clearness and brevity with the large stylistic loading of every unit that does his poetry eccentric and knowable.

Keywords: adverb, idiosyle, Oleh Olzhych, poetry, stylistic role.